

УДК 338.432(477.82)

JEL Classification: O13, Q12, Q18

DOI: <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2025-2.98.04>

Олександр Нечипоренко, д. е. н., член-кореспондент НААН,
<https://orcid.org/0000-0002-1080-5633>

Олег Пономаренко, к. е. н., старший науковий співробітник,
<https://orcid.org/0009-0005-5636-8853>

Олена Грищенко, завідувачка сектору інформаційного
забезпечення досліджень,
<https://orcid.org/0000-0003-2271-3629>

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
м. Київ

ДИСПРОПОРЦІЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ПОЛІССЯ ТА ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Анотація

Актуальність. Постановка проблеми. Незважаючи на строкатість ґрунтового покриву з відносно низьким рівнем природної родючості, Полісся вважається зоною достатнього зволоження. З урахуванням існуючих кліматичних змін, ця обставина надає перевагу зоні Полісся перед іншими природно-кліматичними зонами України з точки зору ведення аграрного виробництва. Водночас, наявна крихка позитивна тенденція до збільшення обсягів валової сільськогосподарської продукції та поглиблення галузевої диспропорції, зі зменшенням питомої ваги валової продукції тваринництва, є одними з факторів, які обмежують розвиток сільського господарства Полісся. У зв'язку з цим набуває актуальності питання встановлення внутрішніх чинників поглиблення галузевої диспропорції та виміру їх впливу на зміну об'єму валової сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва зони Полісся.

Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан галузевої структури сільськогосподарського виробництва зони Полісся та встановити внутрішні чинники, які вплинули на її формування у період з 2019 по 2023 рр. **Методологія.** У процесі дослідження, вивчаючи сформовану галузеву диспропорцію у її історичній динаміці та з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків, використано метод історизму. Метод абстрагування застосовано з метою фокусування на основних внутрішніх чинниках зміни об'єму валової сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва. За допомогою методу аналізу виокремлено і досліджено виробництво галузей, які формують загальний обсяг валової сільськогосподарської продукції зони. У процесі збору даних, обробки статистичної інформації, аналізу закономірностей та інтерпретації

результатів дослідження використано статистичний метод. Графічний метод, з використанням діаграм, застосовано для візуалізації і полегшення аналізу динаміки загального обсягу валової сільськогосподарської продукції за природно-кліматичними зонами та ілюстрації структури посівних площ зони Полісся.

Результати. Проаналізовано динаміку об'єму виробленої валової сільськогосподарської продукції Полісся та її питому вагу у структурі аграрного виробництва України. Досліджено динаміку зміни посівних площ і урожайності сільськогосподарських культур, поголів'я сільськогосподарської худоби і птиці, їх продуктивності; проведено аналітичні розрахунки визначення впливу внутрішніх чинників на зміну об'єму валової сільськогосподарської продукції. **Практичне значення.** На основі результатів проведеного дослідження регіональними та/або державними органами влади можуть бути розроблені і впроваджені зональні програми розвитку аграрного сектору Полісся, спрямовані на усунення його галузевої диспропорції і надання аграрному виробництву зони Полісся України позитивної динаміки розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження є основою для розробки й теоретичного обґрунтування стратегії і програми дій щодо досягнення збалансованої галузевої структури як на рівні окремої природно-кліматичної зони, так і країни загалом.

Ключові слова: валова сільськогосподарська продукція, галузева структура, рослинництво, тваринництво, Полісся.

Кількість джерел: 18; кількість таблиць: 6; кількість рисунків: 2.

Oleksandr Nechyporenko, Doctor of Economic Sciences,
Corresponding Member of the National Academy
of Agrarian Sciences of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-1080-5633>

Oleh Ponomarenko, Candidate of Economic Sciences,
Senior Researcher,
<https://orcid.org/0009-0005-5636-8853>

Olena Hryshchenko, Head of the Research Information
Support Sector,
<https://orcid.org/0000-0003-2271-3629>
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

BRANCH STRUCTURE DISPROPORTION OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN POLISSIA AND INTERNAL FACTORS OF ITS FORMATION

Summary

The article analyzes the formed branch structure of agricultural production in the Ukraine`s Polissia zone and examines the internal factors underlying the deepening of the branch disproportion, and also, measures the impact of these factors on the change

in the volume of gross agricultural crop and livestock production in the zone. For this purpose, the dynamics of the volume of gross agricultural production in Polissia and its share in the structure of agricultural production in Ukraine were analyzed. Also, the dynamics of sown areas and crop yields, livestock and poultry population and their productivity were studied and analytical calculations were performed to measure internal factors` influence on changes in the volume of gross agricultural production.

In the research process, while studying formed branch disproportion in its historical dynamics, the method of historicism was used. The abstraction method was applied to focus on the main internal factors of changes in the volume of gross agricultural crop and livestock production. Using the analysis method, the production of branches that form zone`s total volume of gross agricultural production was identified and investigated. In the process of collecting data, processing statistical information, analyzing patterns and interpreting research results a statistical method was used. The graphical method, by using diagrams, was applied to visualize and facilitate the analysis of the total volume of gross agricultural production dynamics by natural and climatic zones and to illustrate the sown areas structure of the Polissia zone.

Based on the study results, regional and/or state authorities can develop and implement zonal programs for Polissia agricultural sector development aimed at eliminating its branch disproportion and providing agricultural production in Ukraine`s Polissia zone with positive development dynamics.

Keywords: gross agricultural production, branch structure, crop production, livestock production, Polissia.

Number of sources – 18, number of tables – 6, number of drawings – 2.

Постановка проблеми. За даними Державної служби статистики України, на сьогодні у зоні Полісся виробляється не менше 23% загального обсягу валової сільськогосподарської продукції країни. За період з 2019 по 2023 роки сформувалась крихка позитивна тенденція до збільшення обсягів її виробництва (+0,9% у середньорічному вимірі). Водночас, поглиблення галузевої диспропорції зі зменшенням питомої ваги валової продукції тваринництва (-3,4%) набуло чітко вираженого домінуючого тренду. Так, якщо у 2019 році частка тваринництва у загальному обсязі валової сільськогосподарської продукції зони склала 25,9%, то за наступні п`ять років вона зменшилася до 22,5%, продемонструвавши середньорічне скорочення у розмірі 2,7% у п`ятирічному вимірі.

Задля прийняття результативних управлінських рішень на макро- і регіональному рівнях щодо виправлення ситуації та надання аграрному виробництву зони Полісся впевненої позитивної динаміки розвитку, виникає практична потреба у встановленні

внутрішніх чинників та вимірі їх впливу на зміну об'єму валової сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва. Вирішенню цього завдання сприятиме проведення аналізу сформованої галузевої структури зони Полісся, продуктової структури її рослинництва і тваринництва, а також виявлення продуктів, які зазнали найбільшого середньорічного збільшення/зменшення виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання побудови оптимальної галузевої структури є актуальним як для іноземних, так і для вітчизняних дослідників. Ryschawy J., Choisis N., Choisis J. P., Joannon A., Gibon A. зазначають, що інтенсифікація та спеціалізація сільського господарства у розвинених країнах дозволила підвищити продуктивність, але завдала шкідливого впливу навколишньому середовищу та поставила під загрозу економічне виживання великої кількості господарств [1; 2]. Вони визнають, що поєднання рослинництва і тваринництва, яке було звичним у минулому, є життєво важливою альтернативою спеціалізованим рослинницьким або тваринницьким утворенням. Досліджуючи результати діяльності товаровиробників різної спеціалізації, вони доходять до висновку, що змішані сільськогосподарські виробництва та виробники яловичини мають нижчий потенціал до забруднення навколишнього середовища азотом порівняно зі спеціалізованими молочними або рослинницькими підприємствами. У будь-якому разі, як вважають згадані дослідники, рух у напрямку змішаного сільськогосподарського виробництва є способом для досягнення екологічно й економічно стійкого агровиробництва.

Вітчизняні дослідники питання формування галузевої структури розглядають з декількох сторін. Так, Богданович О. А. [3], Лупенко Ю. О. [4], Наконечна К. В. [5], Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. [6] та інші у своїх дослідженнях концентруються переважно на макроекономічних аспектах питання галузевої диспропорції. З іншого боку, Баланюк І. Ф. [7], Гіржева О. М. [8], Данько Ю. І. [9], Довганюк О. І. [10], Кошкалда І. В. [11], Олійник О. В., Скоромна О. Ю. [12] й інші роблять акцент на мікроекономічних аспектах – побудові оптимальної та конкурентоспроможної галузевої структури сільськогосподарських товаровиробників.

У контексті дослідження оптимальної галузевої структури вітчизняні науковці приділяли увагу і зоні Полісся. Тут виділимо Павловську Л. Д. та Маковську С. О. [13], які аналізують типову структуру сільськогосподарського виробництва в регіоні (Житомирщина, центр Полісся), розробляють модель оцінювання конкурентоспроможності, пропонують організаційно-економічні і маркетингові інструменти для її підвищення (система управління, формування асортименту, стандартизація, брендинг). Москаленко А. М. [14] розглядає теоретико-методологічні засади сталого розвитку та пропонує удосконалений еколого-економічний механізм ефективного використання сільськогосподарських земель зони Полісся. Водночас, Шуткевич О. В. [15] обґрунтовує теоретичні, методичні та практичні засади розвитку фермерства в Поліській зоні. Вона пропонує ефективні підходи щодо формування спеціалізації, матеріально-технічної бази, організації виробництва та державної підтримки фермерських господарств.

У працях іноземних і вітчизняних дослідників недостатньо висвітлені питання формування зональної галузевої структури сільськогосподарського виробництва, а також встановлення внутрішніх чинників, які лежать в основі поглиблення галузевої диспропорції, та виміру їх впливу на зміну об'єму валової сільськогосподарської продукції зони Полісся.

Формування цілей статті. Проаналізувати сучасний стан галузевої структури сільськогосподарського виробництва зони Полісся та встановити внутрішні чинники, які вплинули на її формування у період з 2019 по 2023 рік. Зокрема:

- 1) встановити частку Полісся у загальному обсязі валової сільськогосподарської продукції України та її динаміку;
- 2) визначити галузеву структуру сільського господарства зони;
- 3) проаналізувати динаміку структури посівних (зібраних) площ та урожайності сільськогосподарських культур;
- 4) проаналізувати динаміку поголів'я та продуктивності сільськогосподарської худоби і птиці, а також загального обсягу виробленої ними продукції;
- 5) встановити внутрішні чинники та виміряти їх вплив на зміну об'єму валової сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва та поглиблення зональної галузевої диспропорції.

Виклад основного матеріалу. Зона Полісся включає наступні 7 областей України: Волинську (20,1 тис. км²), Житомирську (29,8 тис. км²), Закарпатську (12,8 тис. км²), Івано-Франківську (13,9 тис. км²), Львівську (21,8 тис. км²), Рівненську (20,0 тис. км²) та Чернігівську (31,9 тис. км²) області [16].

Полісся знаходиться у північній і північно-західній частині України, займає 24,9% (150,3 тис. км²) її території та має великі можливості для розвитку землеробства і тваринництва. Ґрунтово-кліматичні умови сприятливі для вирощування зернових, бобових, прядивних, коренеплодів, картоплі, овочевих, багаторічних та однорічних трав, а також різних ягідних і плодових культур. Клімат Полісся помірно континентальний. Вегетаційний період триває 160–180 днів. Ця зона вважається зоною достатнього зволоження – середньорічна кількість опадів у 1,22–1,56 разів перевищує середньорічну кількість випаровувань. При цьому 70% опадів випадає в теплий період року. Ґрунтовий покрив на Поліссі строкатий. Його загальною особливістю є відносно низький рівень природної родючості. Тому для його окультурення і підвищення родючості необхідно здійснювати комплекс агротехнічних заходів, зокрема: застосування підвищених норм органічних і мінеральних добрив, вапнування, поглиблення одного шару, осушення і зрошення (за необхідності), запровадження науково обґрунтованих сівозмін. Тут поширені такі типи ґрунтів: дерново-підзолисті, дерново-підзолисті оглеєні, дерново-карбонатні, дерново-OGLEєні, дерново-лучні, болотні, сірі лісові і чорноземи опідзолені. Ліси займають близько 25% території Полісся. Під болотами ж знаходиться приблизно 900 тис. га, або 6% площі Полісся [17].

За даними Державної служби статистики України (рис. 1), за період з 2019 по 2023 роки агросектор зони Полісся продемонстрував стабільність у виробництві з тенденцією до поступального зростання. Якщо у 2019 році на Поліссі вироблено сільськогосподарської продукції на 250,4 млрд грн (у постійних цінах 2021 року), то у 2023 році на 258,0 млрд грн з п'ятирічним приростом +3,0%. З усіх природно-кліматичних зон цей показник є найкращим, адже за аналогічний період агровиробництво зони лісостепу скоротилося на 2,9%, а зони степу – на 36,6%. Не

співпадає п'ятирічний позитивний тренд зони Полісся і з загальнодержавним. Загалом по Україні скорочення сільськогосподарського виробництва з 2019 по 2023 рік досягло 13,1%.

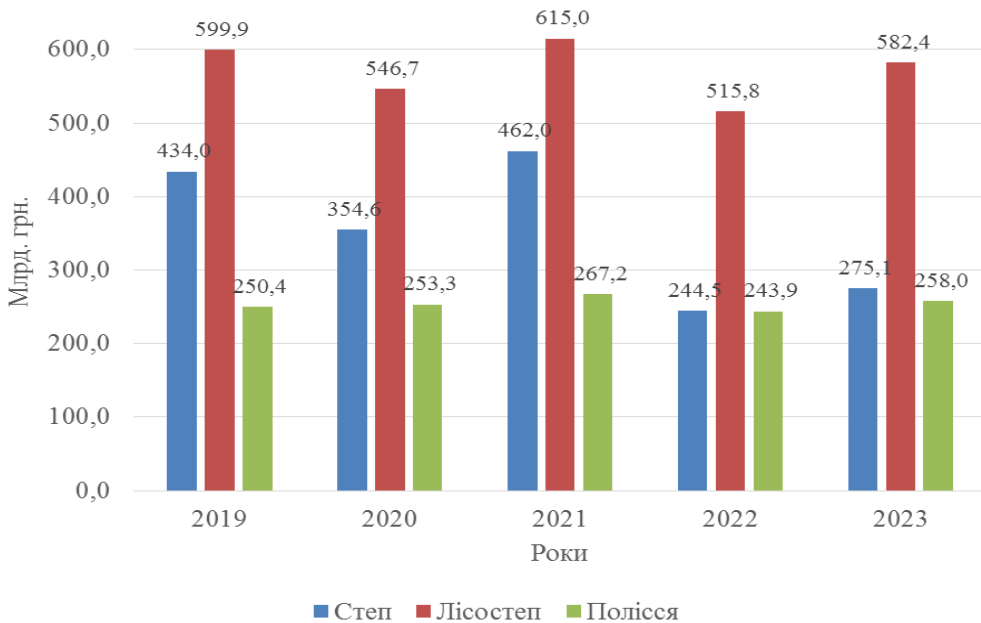

Рис. 1. Динаміка загального обсягу валової сільськогосподарської продукції за природно-кліматичними зонами

З іншого боку, у грошовому вимірнику серед усіх природно-кліматичних зон Полісся має історично істотно найнижчі обсяги агровиробництва. Головним чином, це пов'язано з фізичною обмеженістю посівних площ зони, розмір яких у 2019 році був на 56,1% менший за посівні площі лісостепу та на 59,9% степу. Тож у тому таки 2019 році з виробленої в Україні валової сільськогосподарської продукції у розмірі 1'284,3 млрд грн частка Полісся склала лише 19,5%, тоді як лісостепу – 46,7%, а степу – 33,8%. У зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням російської федерації на територію України та, як наслідок, втратою значного аграрного потенціалу степової зони, структура аграрного виробництва країни, починаючи з 2022 року, кардинально змінилася. За результатами 2023 року у виробленій валовій сільськогосподарській продукції країни в обсязі 1'115,5 млрд грн

частка Полісся та лісостепу зроста відповідно до 23,1% і 52,2%, а степу скоротилася до 24,7% [18].

Досягнутий рівень аграрного виробництва знаходиться у залежності від результативності та співвідношення його галузей рослинництва і тваринництва. Як видно з табл. 1, за період з 2019 по 2023 рік, в аграрному секторі зони Полісся відбулося посилення галузевої диспропорції на користь рослинництва. Якщо у 2019 році у структурі аграрного виробництва зони частка тваринництва складала 25,9%, то у наступні чотири роки вона набула поступального негативного тренду та за результатами 2023 року зменшилася до 22,5%, втративши за чотири роки 3,4%.

Таблиця 1

Галузева структура сільськогосподарського виробництва зони Полісся України (у постійних цінах 2021 року)*

Галузь	Питома вага, %					У середньому за 5 років	Ср. річний приріст	
	2019	2020	2021	2022	2023		млрд грн	%
Рослинництво	74,1	75,2	77,3	76,4	77,5	76,1	3,6	2,1
Тваринництво	25,9	24,8	22,7	23,6	22,5	23,9	-1,7	-2,7
Разом	%	100	100	100	100	100	-	0,9
	млрд грн	250	253	267	244	258	255	1,9

*Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України.

Зростання частки рослинництва, разом зі збільшенням загального обсягу сільськогосподарської продукції Полісся, свідчить про те, що головним драйвером зростання агровиробництва зони стала галузь рослинництва з середньорічним приростом 3,6 млрд грн/рік (+2,1%), який удвічі перевищив середньорічне скорочення у тваринницькій галузі в обсязі 1,7 млрд грн/рік (-2,7%). В підсумку середньорічна результативність сільського господарства зони Полісся у нарощуванні обсягів виробництва склала 1,9 млрд грн/рік або +0,9%.

Як відомо, обсяг валової сільськогосподарської продукції рослинництва (ВСГПр) знаходиться у прямій залежності від зміни розміру та структури посівних площ (РПП), урожайності сільськогосподарських культур (УСГК) і ціни на продукцію рослинництва (ЦПр). Водночас, зміна обсягу валової сільськогосподарської продукції тваринництва (ВСГПт) залежить від зміни кількості та структури поголів'я (КПГ), його продуктивності (ППГ) і ціни на тваринницьку продукцію (ЦПт). Таким чином, маємо наступні 2 залежності:

$$\text{ВСГПр} = \text{РПП} \times \text{УСГК} \times \text{ЦПр} \quad (1),$$

$$\text{ВСГПт} = \text{КПГ} \times \text{ППГ} \times \text{ЦПт} \quad (2).$$

У зв'язку з тим, що результуючі показники формул 1 і 2 знаходяться у прямій залежності від впливу/зміни кожного окремого показника зазначених формул, їх еластичність дорівнює 1. Це означає, що відсоткова зміна будь-якого з показників на 1% призведе до зміни ВСГПр або ВСГПт також на 1% (вплив ЦПр і ЦПт на зміну ВСГПр та ВСГПт у даній роботі не досліджуватиметься через те, що ціни відносяться до зовнішніх чинників формування галузевої структури).

Розмір і структура посівних площ (РПП), урожайність сільськогосподарських культур (УСГК), кількість і структура поголів'я (КПГ) та його продуктивність (ППГ) є основними внутрішніми чинниками, які впливають на формування галузевої структури сільськогосподарського виробництва. Тож розглянемо як вплинули зазначені чинники на зміну обсягу валової сільськогосподарської продукції зони Полісся.

Динаміка РПП і УСГК та її вплив на зміну об'єму валової сільськогосподарської продукції рослинництва зони Полісся

За даними Державної служби статистики України, у 2023 році посівна (зібрана) площа зони Полісся склала 4'829,8 тис. га, зменшившись, порівняно з 2019 роком, на 21,9 тис. га (-0,5%). З 2019 по 2021 рік включно посівна площа Полісся помірно зростала у середньому на 104,8 тис. га щорічно. Змінило цю тенденцію російське повномасштабне військове вторгнення у лютому 2022 року, яке призвело до втрати частини аграрного потенціалу зони Полісся та, як наслідок, скорочення посівних площ. У 2023 році

найбільше зменшили посіви, порівняно з 2021 роком, Житомирська (-116,9 тис. га) та Чернігівська (-100,7 тис. га) області. У підсумку за період з 2019 по 2023 рік зона Полісся зазнала загального середньорічного зменшення посівних площ у розмірі 5,5 тис. га (-0,1%).

Аналізуючи динаміку структури посівних (зібраних) площ зони Полісся за групами сільськогосподарських культур (табл. 2), слід зазначити, що з 2019 по 2023 рік сільськогосподарські товаровиробники зони змістили акцент з виробництва зернових і зернобобових та кормових культур на виробництво технічних культур і коренеплодів та бульбоплодів, овочів відкритого ґрунту та баштанних культур. Так, за період, що аналізується, перша із згаданих груп зменшила посівну площу на 304,4 тис. га, тоді як друга збільшила її на 282,5 тис. га. Описане вище підтверджують і значення середньорічних приростів посівних (зібраних) площ окремо за кожною групою сільськогосподарських культур.

Таблиця 2

Динаміка структури посівних (зібраних) площ зони Полісся України за групами сільськогосподарських культур*

Групи с/г культур	Питома вага, %					Ср. річний приріст	
	2019	2020	2021	2022	2023	Тис. га	%
Зернові та зернобобові	49,1	49,5	51,7	45,9	45,7	-43,7	-1,6
Технічні	24,6	25,0	24,3	30,3	30,2	65,7	5,5
Коренеплоди та бульбоплоди, овочеві відкритого ґрунту та баштанні продовольчі	12,7	12,8	12,4	12,7	13,1	4,9	0,8
Кормові	13,7	12,8	11,5	11,1	11,0	-32,4	-5,3
Разом	%	100	100	100	100	-	-0,1
	Тис. га	4'852	5'026	5'061	4'929	4'830	-5,5

*Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України

У періоді, що аналізується, виходячи з усередненого розміру площ, основними культурами, під які сільськогосподарські

товаровиробники зони Полісся виділили близько 80 % посівів, стали: кукурудза – 21 %, пшениця – 17 %, соняшник – 11 %, картопля – 10 %, соя – 9 %, ріпак – 5 % та ячмінь – 4 % (рис. 2).

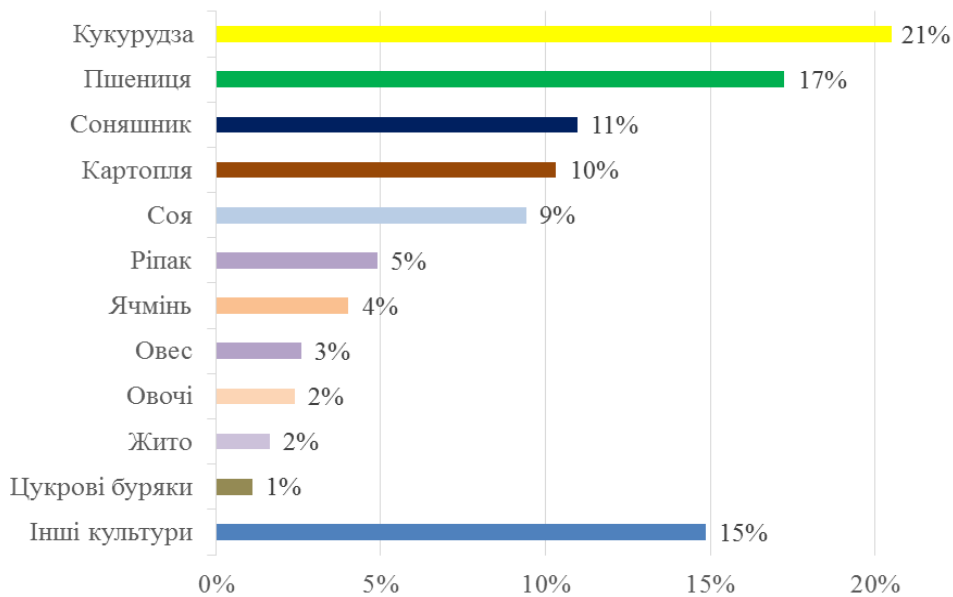

Рис. 2. Усереднена за 2019–2023 рр. структура посівних (зібраних) площ зони Полісся України у розрізі сільськогосподарських культур*

*Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України.

Така структура посівних площ зони є закономірною, адже корелює з експортною аграрною продуктовою структурою.

Якщо проаналізувати динаміку структури посівних (зібраних) площ на основі даних Державної служби статистики України, то очевидно є зміна інвестиційних пріоритетів аграріїв Полісся. У середньому на рік близько 59,0 тис. га вони вилучали з-під вирощування: кукурудзи (-16,7 тис. га), ячменю (-15,2 тис. га), пшениці (-14,6 тис. га), жита (-7,4 тис. га), зернобобових (-2,2 тис. га), вівса (-1,7 тис. га) та ріпаку (-1,6 тис. га). Натомість інвестували у посіви та вирощування сої (+36,2 тис. га) і соняшника (+23,3 тис. га), що разом у середньому на рік, додавало під цими культурами приблизно 59,0 тис. га площі.

Динаміка урожайності сільськогосподарських культур зони Полісся у періоді, що аналізується, мала різно направлений

характер (табл. 3). З одного боку, середньорічний приріст урожайності зафіксовано по цукрових буряках (+19,9 ц/га), баштанних культурах (+3,2 ц/га), картоплі (+2,6 ц/га) та кукурудзі (+1,6 ц/га). З іншого боку, зменшення урожайності зазнали: сорго (-5,0 ц/га), соняшник (-0,7 ц/га), жито (-0,6 ц/га).

Таблиця 3

**Динаміка урожайності сільськогосподарських культур
зони Полісся України***

С/г культура	ц/га					Ср. річний приріст	
	2019	2020	2021	2022	2023	ц/га	%
Пшениця	45,8	44,1	47,0	46,0	47,3	0,4	0,8
Жито	28,5	32,4	33,1	30,3	26,2	-0,6	-2,1
Гречка	11,9	10,8	11,0	10,8	11,6	-0,1	-0,6
Кукурудза	79,5	74,6	83,5	71,1	86,0	1,6	2,0
Ячмінь	39,7	39,8	40,3	40,6	38,7	-0,3	-0,6
Зернобобові	20,7	21,7	20,7	20,8	20,9	0,0	0,2
Овес	22,5	25,0	25,0	24,4	24,7	0,6	2,4
Просо	16,7	18,6	17,2	16,8	20,5	1,0	5,3
Сорго	30,3	32,8	19,2	23,0	10,4	-5,0	-23,5
Цукрові буряки	470,8	456,8	502,6	607,3	550,4	19,9	4,0
Соняшник	28,8	26,8	26,8	22,7	26,0	-0,7	-2,5
Соя	22,8	23,7	27,4	23,2	26,9	1,0	4,2
Ріпак	27,8	26,1	31,4	34,3	31,9	1,0	3,5
Картопля	166,5	165,3	172,0	179,8	176,7	2,6	1,5
Овочі в/г	200,2	197,8	198,3	199,9	206,4	1,6	0,8
Баштанні	56,3	60,6	62,3	59,1	69,2	3,2	5,3

*Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України.

Для визначення впливу урожайності на обсяг валової сільськогосподарської продукції обчислимо його загальний середньорічний приріст. Класично, за умови стабільного розміру і структури посівних площ та відносно незмінних цін на сільськогосподарську продукцію (протягом періоду, що аналізується), це можна зробити за допомогою такої формули:

$$\text{СПРУ} = (\text{ЗОВ 5 року} / \text{ЗОВ 1 року})^{1/(5-1)} - 1 \quad (3), \text{ де}$$

СПРУ – середньорічний приріст урожайності;

ЗОВ 5 – загальний обсяг виробництва (за усіма культурами) п'ятого року (у нашому випадку – 2023 року);

ЗОВ 1 – загальний обсяг виробництва (за усіма культурами) першого року (у нашому випадку – 2019 року).

Однак в існуючих реаліях природно-кліматичних зон України, коли посівні площі з року в рік суттєво змінюються, а ціни на сільськогосподарську продукцію мають значні коливання, використання формули 3 у класичному вигляді буде некоректним та призведе до спотворення результатів.

Щоб знівелювати вплив зміни посівних площ, їхньої структури і цін у процесі визначення загального середньорічного приросту урожайності, деактивуємо їх шляхом використання значень площ і цін базового періоду (року). Наприклад, для площ за базовий період оберемо 2019 рік, а для цін – постійні ціни 2021 року. Тож відкоригований таким чином розрахунок середньорічного приросту урожайності на основі вартості виробництва враховуватиме як фізичну продуктивність (урожайність), так і економічну цінність кожної культури. Тоді ЗОВ 1 і ЗОВ 5 формули 3 розраховуватимуться так:

ЗОВ 1 = Площа 2019 року x Урожайність 2019 року x Постійна ціна 2021 року;

ЗОВ 5 = Площа 2019 року x Урожайність 2023 року x Постійна ціна 2021 року.

Отже, використовуючи показники табл. 4, розрахуємо значення СПРУ.

$$\begin{aligned} \text{СПРУ} &= (177,8 / 168,4)^{1/4} - 1 = (1,055304)^{0,25} - 1 = 1,013548 - 1 \\ &= +0,013548 \text{ або } +1,35\%. \end{aligned}$$

Таким чином, головним фактором, який вплинув на формування позитивного середньорічного приросту обсягу валової сільськогосподарської продукції рослинництва (ВСГПр) зони Полісся за 2019–2023 роки у розмірі +3,6 млрд грн став позитивний середньорічний приріст урожайності сільськогосподарських культур (+1,35%), який несуттєво знівельований негативним середньорічним приростом посівних (зібраних) площ (-0,1%).

Таблиця 4

**Виробництво продукції рослинництва зони Полісся
(розраховане з використанням значень площ і цін
базового року)***

С/г культу- ра	ЗОВ 1				ЗОВ 5			
	Площа а 2019 тис. га	Урожа йність 2019, ц/га	Постій на ціна 2021, грн/ ц	Зага- льний обсяг виробн ицтва, млрд грн	Пло- ща 2019, тис. га	Урож айніс ть 2023, ц/ га	Постій на ціна 2021, грн/ ц	Загаль- ний обсяг вироб- ництва, млрд грн
Пшениця	871,1	45,8	637,7	25,4	871,1	47,3	637,7	26,3
Жито	80,5	28,5	451,8	1,1	80,5	26,2	451,8	1,0
Гречка	24,9	11,9	1'759,7	0,5	24,9	11,6	1'759,7	0,5
Кукурудза	971,4	79,5	613,9	47,4	971,4	86,0	613,9	51,3
Ячмінь	231,9	39,7	569,1	5,2	231,9	38,7	569,1	5,1
Зернобо- бові	39,8	20,7	610,4	0,5	39,8	20,9	610,4	0,5
Овес	131,1	22,5	503,5	1,5	131,1	24,7	503,5	1,6
Просо	12,5	16,7	654,5	0,2	12,5	20,5	654,5	0,2
Сорго	0,6	30,3	631,4	0,01	0,6	10,4	631,4	0,004
Цукрові буряки	52,2	470,8	116,4	2,9	52,2	550,4	116,4	3,4
Соняшник	442,1	28,8	1'667,1	21,2	442,1	26,0	1'667,1	19,2
Соя	422,1	22,8	1'552,5	14,9	422,1	26,9	1'552,5	17,6
Ріпак	258,9	27,8	1'610,2	11,6	258,9	31,9	1'610,2	13,3
Картопля	500,8	166,5	286,4	23,9	500,8	176,7	286,4	25,3
Овочі в/г	112,3	200,2	539,3	12,1	112,3	206,4	539,3	12,5
Баштанні	1,1	56,3	458,4	0,03	1,1	69,2	458,4	0,03
Разом				168,4				177,8

*Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України.

*Вплив динаміки КПП та ППП на зміну об'єму валової
сільськогосподарської продукції тваринництва зони Полісся*

Виходячи з даних, наведених у табл. 1, у 2023 році обсяг валової сільськогосподарської продукції тваринництва скоротився, порівняно з 2019 роком, на 6'714 млн грн, або 10,4%. Як з'ясовано вище, кількість і структура поголів'я та його продуктивність є основними внутрішніми чинниками, які впливають на зміну обсягу валової сільськогосподарської продукції тваринництва.

Для дослідження впливу динаміки поголів'я сільськогосподарської худоби та птиці на зміну обсягу валової сільськогоспо-

дарської продукції тваринництва, з урахуванням різниці між видами тварин, визначимо загальний зважений середньорічний приріст поголів'я худоби та птиці (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка поголів'я сільськогосподарської худоби і птиці зони Полісся України

С/г худоба і птиця	Од виміру	2019	Ср. річний приріст за 2019-2023		Вага кожного виду с/г худоби і птиці за базовим 2019	Зважений ср. річний приріст, %
			тис. голів	%		
ВРХ усього	тис. голів	973	-76	-8,9	0,021	-0,18
у т.ч. корів	тис. голів	607	-44	-8,2	0,013	-0,11
Свиней	тис. голів	1'713	-2	-0,1	0,036	-0,004
Овець та кіз	тис. голів	292	-12	-4,2	0,006	-0,03
Птиці	тис. голів	44'387	6	0,1	0,937	0,09
Разом		47'364				-0,12

*Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України.

Для цього: 1) розрахуємо середньорічний приріст поголів'я для кожного виду тварин; 2) знайдемо вагу кожного виду тварин у загальному поголів'ї; 3) визначимо зважений середній приріст.

При чому для розрахунку зваженого середньорічного приросту ми використаємо показники загального поголів'я 2019 року як базового періоду. Це дозволить створити стабільну базу для порівняння приросту, оскільки усі розрахунки ґрунтуватимуться на однакових початкових умовах.

Отже, як показує табл. 5, у зоні Полісся лише одна з груп сільськогосподарських тварин показала середньорічне зростання – птиця (+6 тис. голів). Найбільшого середньорічного зменшення зазнало поголів'я ВРХ (-76 тис. голів) та овець і кіз (-12 тис. голів). В підсумку отримано негативний загальний зважений середньорічний приріст поголів'я худоби та птиці у розмірі -0,12%.

Для оцінки впливу продуктивності худоби та птиці на зміну об'єму валової сільськогосподарської продукції тваринництва (ВСГПт) проаналізуємо динаміку загального обсягу виробленої ними продукції. З урахуванням того, що продукція різних видів тварин вимірюється в різних одиницях (кілограми, літри, штуки

тощо) та має різну економічну цінність (навіть якщо вона вимірюється в одній одиниці), сумування натуральних обсягів виробництва для обчислення загального середньорічного приросту є некоректним. Одним з видів рішень є приведення обсягів різних видів тваринницької продукції в умовні одиниці у вартісному вираженні. Для цього використаємо постійні ціни 2021 року. Окрім наведеного вище, це дозволить уникнути впливу інфляції та змін у ринкових цінах на продукцію, забезпечуючи більш стабільне порівняння (табл. 6).

Як і у випадку з дослідженням впливу динаміки поголів'я сільськогосподарської худоби та птиці на зміну обсягу валової сільськогосподарської продукції тваринництва, використаємо для цієї цілі показники виробництва тваринницької продукції 2019 року як базового періоду.

Таблиця 6

**Динаміка виробництва тваринницької продукції
зони Полісся України (у постійних цінах 2021 року)***

С/г продукція	2019, млн грн	Ср. річний приріст за 2019- 2023		Вага кожного виду с/г худоби і птиці за базовим 2019	Зважений ср. річний приріст, %
		млн грн	%		
Виробництво м'яса худоби та птиці, в т.ч.:	30'624	-84,1	-0,1	0,472	-0,07
ВРХ	7'606	-386,0	-5,0	0,117	-0,59
Свині	12'238	14,9	0,2	0,189	0,04
Птиця	9'571	331,5	3,6	0,148	0,53
Вівці та кози	394	10,5	11,2	0,006	0,068
Інші види тварин	815	-55,0	-7,4	0,013	-0,09
Виробництво молока	25'547	-1'383,7	-5,9	0,394	-2,33
Виробництво яєць	6'552	-138,8	-2,1	0,101	-0,22
Виробництво вовни	14	0,1	0,9	0,0002	0,0002
Виробництво іншої продукції тваринництва	2'080	-72,1	-2,6	0,032	-0,08
Разом	64'817	-1'678,7			-2,7

*Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України.

Таким чином, на зменшення середньорічного обсягу виробництва тваринницької продукції зони Полісся у період з 2019 по 2023 роки у розмірі -1,7 млрд грн вплинув негативний загальний середньорічний приріст поголів'я худоби та птиці (-0,12%) та їх продуктивності (-2,7%).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Починаючи з 2019 року, аграрне виробництво зони Полісся набуло поступальної позитивної динаміки та на кінець 2023 року продемонструвало п'ятирічний середньорічний приріст у розмірі +0,9%. Головним драйвером таких змін стала галузь рослинництва зони. Так, якщо у 2019 році обсяг валової продукції рослинництва становив 185,6 млрд грн, то у 2023 році він зріс на 7,7% та досяг 199,9 млрд грн. Виробництво ж валової продукції тваринництва зони за вказаний період, навпаки, зменшилося на 10,4% та у 2023 році склало 58,1 млрд грн.

Описаний розвиток подій в агросекторі Полісся призвів до утворення міжгалузевого диспаритету, за яким виробництво продукції рослинництва на кінець 2023 року перевищувало виробництво продукції тваринництва у 3,4 рази. Якщо у 2019 році у галузевій структурі сільськогосподарського виробництва зони питома вага тваринницької продукції займала 25,9%, то у 2023 – 22,5%, зменшившись за п'ятирічний період на 3,4%.

Варіанти рішень щодо усунення міжгалузевого диспаритету та підсилення позитивної динаміки розвитку сільськогосподарської галузі зони Полісся пов'язані з усуненням або зменшенням негативного впливу виявлених у процесі дослідження внутрішніх чинників зміни обсягу валової сільськогосподарської продукції зони. Так, у рослинництві стримуючим чинником вагомішого зростання став негативний середньорічний приріст посівних (зібраних) площ (-0,1%) та кволий середньорічний приріст урожайності сільськогосподарських культур (+1,35%). У тваринництві, зважаючи на отриманий негативний загальний середньорічний приріст поголів'я худоби та птиці (-0,12%) та їх продуктивності (-2,7%), управлінські зусилля потрібно

зосередити як на пошуку шляхів збільшення кількості поголів'я худоби і птиці, так і на підвищенні їхньої продуктивності.

Результати проведеного дослідження є основою для розробки та теоретичного обґрунтування стратегії і програми дій щодо досягнення збалансованої галузевої структури сільськогосподарського виробництва як на рівні окремої природно-кліматичної зони, так і країни загалом.

Список використаних джерел:

1. Ryschawy J., Choisis N., Choisis J. P., Joannon A., Gibon A. Mixed crop-livestock systems: an economic and environmental-friendly way of farming? *Animal*. 2012. Pp. 1722–1730. DOI: 10.1017/S1751731112000675.
2. Ryschawy J., Choisis N., Choisis J. P., Gibon A. Paths to last in mixed crop–livestock farming: lessons from an assessment of farm trajectories of change. *Animal*. 2013. Pp. 673–681. DOI: 10.1017/S1751731112002091.
3. Богданович О. А. Дослідження виробництва валової продукції та галузевої структури сільського господарства в Україні та по регіонах. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка*. 2015. Випуск 161: Економічні науки. С. 110-118.
4. Лупенко Ю. О. Сучасні виклики розвитку аграрного сектора економіки. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Миколаїв, 30-31 травня 2024 р.). Миколаїв: МНАУ, 2024. С. 203-207.
5. Наконечна К. В. Ретроспективний аналіз досліджень щодо розвитку регіональних і галузевих змін та зрушень. *Вісник аграрної науки*. 2015. № 10. С. 69-74.
6. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Аграрна політика та чинники її реалізації. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 6-17.
7. Баланюк І. Ф., Жук О. І. Галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах : монографія. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2011. 184 с.
8. Гіржева О. М. Теоретико-методологічні аспекти удосконалення галузевої структури виробництва сільськогосподарських підприємств. *Вісник Сумського НАУ. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2015. № 4. С. 71-74.
9. Данько Ю. І. Формування конкурентної галузевої структури підприємства з врахуванням кон'юнктури на ринку агропродовольчої продукції. *Механізм регулювання економіки*. 2016. №2. С. 51-59.
10. Довганюк О. І. Удосконалення галузевої структури виробництва у сільськогосподарських підприємствах. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.е.н. Житомир, 2008. 21 с.
11. Кошкालда І. В., Трегуб О. М. Концептуальні засади гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2017. №3. С. 37-44.
12. Олійник О. В., Скоромна О. Ю. Інтегральна оцінка ефективності управління формуванням прибутку від реалізації продукції в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2016. №4. С. 75-81.
13. Павловська Л. Д., Маковська С. О. Формування конкурентоспроможності продукції типових сільськогосподарських підприємств : монографія. Житомир: Полісся, 2012. 204 с.

14. Москаленко А. М. Формування ефективного використання сільськогосподарських земель Полісся України в ринкових умовах. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д.е.н. Київ, 2015. 43 с.
15. Шуткевич О. В. Розвиток фермерства в умовах Полісся України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.е.н. Київ, 2004. 20 с.
16. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>.
17. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/>
18. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua>

References:

1. Ryschawy, J., Choisis, N., Choisis, J.P., Joannon, A., Gibon, A. (2012). Mixed crop-livestock systems: an economic and environmental-friendly way of farming? *Animal*, pp. 1722–1730. DOI:10.1017/S1751731112000675.
2. Ryschawy, J., Choisis, N., Choisis, J. P., Gibon, A. (2013). Paths to last in mixed crop-livestock farming: lessons from an assessment of farm trajectories of change. *Animal*, pp. 673–681. DOI:10.1017/S1751731112002091.
3. Bohdanovych, O.A. (2015). Research on gross domestic product production and agricultural branch structure in Ukraine and by regions. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva im. P. Vasylenka [Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after P. Vasylenko]*, no. 161, pp. 110-118 (in Ukr.).
4. Lupenko, Yu.O. (2024). Current progress challenges of the agricultural economy sector. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Mat. at the international scientific and practical conference]*. Mykolaiv, Ukraine, 2024, May 30-31. MNAU, Mykolaiv, pp. 203-207 (in Ukr.).
5. Nakonechna, K.V. (2015). The retrospective research analysis upon development in regional and branch changes and shifts. *Visnyk ahrarnoi nauky [Bulletin of Agrarian Science]*, no. 10, pp. 69-74 (in Ukr.).
6. Sabluk, P.T., Luzan, Yu.Ia. (2019). Agrarian policy and factors of its implementation. *Ekonomika APK [Economics of the Agro-Industrial Complex]*, no. 10, pp. 6-17 (in Ukr.).
7. Balaniuk, I.F. (2011). *Haluzeva struktura vyrobnytstva v silskohospodarskykh pidpryemstvakh [Branch production structure at agricultural enterprises]*. Vyd-vo Prykarpatskoho nats. un-tu im. Vasylia Stefanyka, Ivano-Frankivsk (in Ukr.).
8. Hirzheva, O.M. (2015). Theoretical and methodological aspects of improving production branch structure of agricultural enterprises. *Visnyk Sumskoho NAU. Seriya "Ekonomika ta menedzhment" [Bulletin of Sumy NAU. Series "Economics and Management"]*, no. 4, pp. 71-74 (in Ukr.).
9. Danko, Yu.I. (2016). Competitive branch structure formation of the enterprise taking into account the conjuncture at agri-food market. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky [Mechanism of economic regulation]*, no. 2, pp. 51-59 (in Ukr.).
10. Dovhaniuk, O.I. (2008). *Improvement of the Branch Structure of the Production at the Agricultural Enterprises*. Abstract to Candidate of Economic Sciences dissertation, Economics and Management of Enterprises (According to the types of economic activities). The State Higher Institution "The State Agroecological University" of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, Zhytomyr (in Ukr.).

11. Koshkalda, I.V., Trehub, O.M. (2017). Conceptual principles for harmonizing the branch structure of agricultural enterprises. *Ekonomika APK [Economics of the Agro-Industrial Complex]*, no. 3, pp. 37-44 (in Ukr.).

12. Oliinyk, O.V., Skoromna, O.Yu. (2016). Management effectiveness integral assessment of product sales profit formation at agricultural enterprises. *Ekonomika APK [Economics of the Agro-Industrial Complex]*, no. 4, pp. 75-81 (in Ukr.).

13. Pavlovska, L.D., Makovska, S.O. (2012). *Formuvannia konkurentospromozhnosti produktsii typovykh silskohospodarskykh pidpriemstv* [Formation of products` competitiveness of typical agricultural enterprises]. Polissya, Zhytomyr, 204 p. (in Ukr.).

14. Moskalenko, A.M. (2015). *Formation of efficient use of agricultural land of Woodlands of Ukraine in market conditions*. Abstract to Doctor of Economic Sciences dissertation, Economics of natural resource use and environmental protection. National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv (in Ukr.).

15. Shutkevych, O.V. (2004). *Farming development in the conditions of Ukraine`s Polissya*. Abstract to Candidate of Economic Sciences dissertation, Economics and Management of Enterprises. National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv (in Ukr.).

16. *Vikipediia*. Available at: <https://uk.wikipedia.org> (in Ukr.).

17. *Vseosvita*. Available at: <https://vseosvita.ua/> (in Ukr.).

18. State Statistics Service of Ukraine: official website. Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).

Дана стаття раніше ніде не публікувалася та не подана для друку до інших видань.

Надійшла до редакції 15.04.2025

Прийнято до друку 18.06.2025

Публікація онлайн 30.06.2025